

Osmanlı ormancılığında orman yangınlarıyla mücadele yöntemleri

Methods of forest fire fighting in ottoman forestry

Erhan KILIÇ*

İstanbul Orman Bölge Müdürlüğü, İstanbul

Sorumlu yazar:
Erhan KILIÇ

E-mail:
erhankilic@ogm.gov.tr

Gönderim Tarihi:
20/06/2020

Kabul Tarihi:
17/07/2020

Bu makaleye atıf vermek için:
Kılıç, E. 2020. Osmanlı
ormancılığında orman
yangınlarıyla mücadele
yöntemleri. Ağaç ve Orman,
1(1), 12-20.

Özet

Orman yangınları, ülkemizin en önemli ormancılık olaylarından biridir. Günümüzde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu döneminde de sık sık orman yangınları meydana gelmiştir. Bu çalışmada, arşiv belgeleri ışığında 1840-1920 yılları arasındaki orman yangınlarıyla mücadele yöntemleri incelenmiştir. Osmanlı ormancılığında yangın çıkarmanın müeyyidesi ömür boyu kürek cezası olmasına rağmen yangınların önüne geçilememiştir. İhmal ve dikkatsizliğin yanında şahsi menfaatler için ormanlar kasten yakılmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında firari askerler ve eşkıyalar birçok yangına neden olmuştur. 1840 yılından itibaren yangınlarla etkin mücadele edebilmek için çeşitli organizasyonlar yapılmış ve mücadele yöntemleri uygulanmıştır. Ayrıca yangınlarla mücadelenin hukuki alt yapısı geliştirilmeye çalışılmıştır. Orman yangınlarına çoğunlukla orman köylülerinin işgücüne müdahale edilmiştir. Çalışmalarda başarı gösterenler ödüllendirilmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen büyük çaplı yangınlar olmuştur. Ülkemizde meydana gelen yangınlar ilk kez 1918 yılında sistematik şekilde kayıt altına alınmıştır. Bu veriler Türk ormancılığı açısından son derece önemlidir. Defter kaydında yangınların çıkış yeri, çıkış tarihi, yanan alan vb. birçok detay bilgi mevcuttur. Bu bilgilerden hareketle yangın geçirmiş meşcerelerin yangın sonrası gelişimini izlemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Ormancılık tarihi, Osmanlı ormancılığı, orman yangınları.

Abstract

Forest fires are one of the most important forestry events in our country. As it is today, forest fires often occurred also during the Ottoman Empire. In this study, the forest fire fighting methods between 1840 and 1920 were examined in the light of archive documents. Although the sanction of causing a forest fire was lifelong rowing sentence in Ottoman forestry, forest fires could not be prevented. Besides negligence and carelessness, forests were burned intentionally for personal benefits. During the first World War, deserter soldiers and bandits caused many forest fires. Since 1840, to fight forest fires effectively, various organizations have been made and methods of forest fire fighting have been implemented. Additionally, the legal infrastructure of forest fire fighting has been tried to be improved. Forest fires were mostly intervened by the workforce of forest villagers. Those who have been successful in the work have been awarded. However, despite all these, there have been occurred large-scale forest fires. Forest fires in our country were first recorded systematically in 1918. This data is extremely important for Turkish forestry. There is a lot of detailed information in the ledger record, the location of the fires, the release date, the burning area etc. Based on this information, it is possible to monitor the development of the stand that has been caught up in the forest fire.

Keywords: Forestry history, Ottoman forestry, forest fires.

1. Giriş

Günümüz Türkiye'si'nin önemli bir sorunu olan orman yangınları, küresel ısınmanın da etkisiyle, gelecek günlerde de etkisini hissettirecektir. Anadolu topraklarında yangın olgusunun daha köklü bir bakışla ele alınabilmesi için, Osmanlı Dönemi yangınlarının da bilinmesi yararlıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü

topraklarda orman yangınları sıkça görülmüştür. Özellikle Akdeniz kuşağında yer alan bölgelerde, meteorolojik şartlar, bitki örtüsü, sarp ve engebeli arazi yapısı ve en önemlisi insan faktörü yangınları kaçınılmaz hale getirmiştir. İhmal ve dikkatsizlik sonucunda meydana gelen yangınların yanında

tarla açmak, hayvan otlatmak, kömür yapmak vb. nedenlerle de ormanlar kasten yakılmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde ormanlar, askeri ihtiyaçların karşılandığı ocaklık ormanları ile halkın serbestçe yararlandığı cibâl-i mübâha ormanları olarak ikiye ayrılmıştır. Ocaklık ormanlarının korunması, gözetilmesi ve üretim yapılması yeniçerilerin denetimine verilmiştir (Barkan, 1972). Faydalanılması serbest anlamına gelen cibâl-i mübâha uygulamasının esası İslam hukukuna göre belirlenmiş ve diğer temel ihtiyaçlar gibi ormanlardan yararlanmanın da ücretsiz olması uygun görülmüştür (Koç, 1999). Ocaklık ormanları çok iyi korunmuş olmasına rağmen cibâl-i mübâha ormanlarında aynı durum söz konusu değildir. Kasten çıkarılan orman yangınlarının önemli bir kısmı cibâl-i mübâha ormanlarında meydana gelmiştir.

Ormanları bir nizam içerisinde yönetmek üzere ülkemizde ilk Orman Müdürlüğü 1840 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Ardından 22 Maddelik Orman Layihası yürürlüğe girmiştir. Layihada ormanların korunması ve yangınla mücadele konuları maddeler halinde belirtilmiştir. Ancak maliyetlerin artması ve vergilerin yükselmesi gibi şikâyetler sebebiyle orman müdürlükleri kısa süre sonra kapatılmıştır (Kılıç ve Ok, 2019).

Bu ilk girişimin ardından, 1857 yılında Fransız uzmanların ülkemize gelmesiyle ormancılığımızı teşkilatlandırma çalışmaları yeniden başlamıştır. Bu bağlamda 1869'da Orman Müdürlüğü ikinci defa kurulmuştur (Kılıç, 2020). Akabinde 1827 tarihli Fransız Orman Kanunu'ndan faydalanılarak 1870 yılında hazırlanan Orman Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir (OR 3651).

Nizamnamede ormanların korunması ve yangınlarla mücadele konuları yer almıştır. Ayrıca cibâl-i mübâha uygulaması kaldırılmıştır. Orman Nizamnamesi'nin birçok maddesine tadilat yapılmasına rağmen 1937 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Gümüş, 2018).

Osmanlı tarihinde meydana gelen olayları Osmanlı ekosistemi içerisinde incelemek gerekir. Sistemin tüm bileşenlerinin birbirine bağlı olduğunu bilerek tarihin gerçeklerini tüm karmaşıklığı ile ele almak lazımdır. Çevrenin herhangi bir yerinde bir değişim, dönüşüm ve bozulma şüphesiz diğer unsurları da etkilemiştir (Mikhail, 2019). Bu sebeple ormanlarımızın geleceği hakkında doğru kararlar verebilmek için geçmişin çok iyi bilinmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, ilk orman teşkilatının kurulduğu 1840 yılından itibaren orman yangınları için yapılmış organizasyon, mücadele yöntemi ve mevzuat altyapısı ele alınmıştır. Bu bağlamda arşiv belgelerine göre orman yangınlarının çıkış nedeni, çıkış zamanı, yöresi ve yanan alan miktarları teknik olarak incelenmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma için T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı Osmanlı Arşivinde 1840-1920 yılları arasındaki orman yangınlarıyla ilgili belgeler taranmıştır. Bununla birlikte Osmanlı ormancılığında orman yangınlarını

en detaylı şekilde gösteren "Orman Hariklerinin Kaydına Mahsus Defter" isimli belge incelenmiştir.

Nadir eserlerin bulunduğu Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us koleksiyonu ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında bulunan yangınla ilgili gazete haberleri, dergilerdeki makaleler ve diğer belgeler okunmuştur. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Orman Fakültesi kütüphanesinde uzman raporları, kanun ve kanun taslakları incelenmiştir. Ayrıca konuyla ilgili güncel literatür çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışma yöntemi olarak "Orman Hariklerinin Kaydına Mahsus Defter" isimli arşiv belgesinde yer alan vilayet ve sancakların verileri, günümüz idari isim ve sınırları göz önüne alınarak yeniden tasnif edilmiştir. Bir örnek vermek gerekirse defter kaydında Sivas Vilayeti'ne bağlı Erbaa kazasının yangın verileri, günümüz Tokat ili verisi olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca dönemin yangın istatistiğini çıkarabilmek için tüm yangınlar, yangının çıkış yılı, ayı ve yanan alan miktarı şeklinde sıralanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Osmanlı ormancılığında yangınların başlıca sebepleri

Akdeniz ikliminin en etkili hissedildiği Anadolu coğrafyası, orman yangınlarının çıkmasında ve genişlemesinde en uygun koşullara sahiptir (Küçükosmanoğlu, 1990). Osmanlı ormancılığında meydana gelen yangınlar bugün de olduğu gibi doğrudan doğruya veya dolaylı olarak insan kaynaklıdır. Yangınlar çoğunlukla ormanlar içinde veya etrafında oturan halk tarafından ihmal ve dikkatsizlik sonucu veya kasten çıkarılmıştır. Bu bağlamda gözden uzak yerlerde tarla açmak veya hayvan otlatmak için ormanlar yakılmıştır. Zira yangın geçiren alanların bir sene sonra gayet verimli şekilde otlandığı çobanlarca bilinmektedir. 1914-1919 yılları arasında ülkemizde orman müşaviri olarak görev yapmış Avusturyalı Hermann Veith, Ege-Akdeniz gezisi sırasında tarla açmak amacıyla ormanların yakıldığını bizzat görmüş ve rapor etmiştir (Kılıç, 2020).

Ayrıca garip bir inanış olarak yüksek yerlerdeki orman yangınının bulutları etkileyerek yağmura sebebiyet vereceği düşüncesiyle ormanlar yakılmıştır (T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [TCOA].Y.A.US.162.11). Şehir ve köy yangınlarının ormana sirayet etmesiyle büyük çaplı orman yangınları çıkmıştır (TCOA.ZB.372.99). Şimendifer diye tabir edilen ateşli lokomotiflerin bacalarından ateş sıçramasıyla güzergâhlarda zaman zaman orman yangını meydana gelmiştir. (TCOA.DH.EUM.6.Şb.15.13). Orman içinde yolculuk yapan insanların yemek yapmak için ateş yakmaları veya sönmemiş sigara izmariti atmaları gibi sebeplerle orman yangınları çıkmıştır (Anonim, 1916). Avcılar avlanırken orman yangınına sebebiyet vermiştir. Kayıtlara geçen en ilginç yangın sebeplerinden bir tanesi ise orman ağaçlarında yuva yapmış arıların balını almak için ateş yakılması sonucunda çıkan orman yangınıdır. Çanakcioğlu (1979) ağaç kovuklarına saklanmış hayvanları veya ürünlerini almak için tütsülerken bu tür yangınların çıkabileceğini ifade etmiştir.

Yeni kesilmiş yaş ağaçlardan kömür yapılması halinde, ortalama beşte bir oranında kömür elde edilmesine karşın yangın geçirmiş sahalardan satın alınan odunlardan yarı yarıya kömür elde edilebildiği tecrübe edilmiştir. Bu sebeple özellikle İstanbul civarında Belgrad ve Alemdağ ormanlarında kasten orman yangınları çıkarılmıştır (Orman ve Maadin Mecmuası, 1890).

Birinci Dünya Savaşı'nın uzamasıyla birlikte askerlikten firarlar yaşanmıştır. Firar sayısı tam bilinmemekle beraber dönemi yaşamış insanların hatıratlarında 300 bin ila 500 bin arasında olduğu zikredilmektedir (İnönü, 1992; Yalman, 1930). Firari askerler ailelerinin yanında veya civarda bulunan ormanlarda saklanmışlardır. Firari askerler ve eşkıyalar bilerek veya bilmeyerek birçok orman yangınına sebebiyet vermiştir (TCOA.T.d.1686). Mayıs 1919 tarihinde Rum eşkıyalar, Ömerli'de (İstanbul) Osmanlı güvenlik görevlilerini meşgul etmek için yangın çıkarmıştır (Afyoncu, 2017). Ayrıca Milli Mücadele Dönemi'nde Yunan işgal ordusu ormanları yakarak geri çekilmiştir (Gümüş ve Kılıç, 2020; TCOA.DH.İ.UM.19.1).

3.2. Osmanlı ormancılığında yangınla mücadele yöntemleri ve eğitimi

Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar ormanların korunması yeniçeri ve onlara bağlı korucuların görevleri arasında sayılmıştır (TCOA.A.{DVNSMHH.d.39.163). Benzer şekilde kereste eminleri de ocaklık ormanların korunmasında doğrudan sorumlu tutulmuştur (TCOA KK.d.5655).

1840 yılında Orman Müdürlüğü kurulmuş ve 22 Maddelik Orman Layihası yürürlüğe girmiştir. Bu doğrultuda taşrada ormancılık teşkilatlanması yapılmıştır. Layiha hükümlerine göre ormanların korunması reis¹ ve orman korucusu ile sağlanmaya çalışılmıştır (Kılıç ve Ok, 2019). Müdürlüklerin kapatılmasıyla birlikte benzer görevler yerel yönetimlere devredilmiştir. Vilayete bağlı tüm memurlar, orman yangınlarının söndürülmesinde ve yangınlara sebebiyet verenlerin tutuklanmasında tam yetkili kılınmıştır (Kutluk, 1948).

1857 yılında eğitime başlayan orman mektebinde orman yangınlarıyla ilgili özel bir eğitim verilmemiştir. İlk dönem mektebinin ders programında botanik, jeoloji, meteoroloji, aritmetik, geometri, ölçme bilgisi, orman yetiştirme, amenajman, ormancılık yönetim bilgisi dersleri yer almıştır (Journal de Constantinople, 1861). 1870 yılı sonunda Fransız uzman Simon yönetiminde hazırlanan Orman Mektebi Nizamnamesinde zikredilen dersler arasında orman yangınlarıyla mücadele dersi mevcut değildir (TCOA.ŞD.239.27). Nizamname 1910 yılında güncellenmiş ancak ders müfredatında bir değişiklik olmamıştır (TCOA.İ.OM.14.10). Orman Ameliyat Mektebi ders programında da orman yangınlarıyla ilgili bir dersle rastlanılmamıştır (Orman ve Maadin ve Ziraat ve Baytar Mecmuası, 1911). Görevi gereği sık sık orman yangınlarıyla karşılaşacak teknik elemanlara ve orman korucularına eğitim

verilmemiş olması da izaha muhtaçtır. Zira yangınla mücadelede başarılı olmanın yolu geniş araştırma sonuçlarına dayalı eğitimlerin yapılmış olmasıdır (Barrows, 1971).

Taşrada görev yapan emniyet birimlerinin görevlerini düzenleyen 1881 tarihli "Zâbita-i Nevâhî Hakkında Kânûn-ı Vilâyet" isimli kanunun 32. Maddesinde, "Köy içinde veya civarında bulunan ormanlarda bir ateş çıktığında, gece bekçileri ateşi söndürmek için köy ahalisini uyandırmaya zorunludur." ibaresi yazılıdır. Buradan anlaşıldığına göre, orman yangınlarına gece bekçisi ve köylüler müdahale etmektedir (Düster, 1882).

Orman yangınlarının önlenmesi için Sivas Valiliği 1889 yılında Maliye Nezaretine (Bakanlığa) hitaben bir yazı yazmıştır. Vilayet dahilinde büyük ormanların olduğunu ve yangın çıktığında tamamının yandığını belirterek önlem olarak orman bölümleri arasında şeritler açılmasını talep etmiştir (TCOA.DH.MKT.1685.43).

Orman yangınları hakkında ormancılara yönelik ilk yayın Orman ve Maadin Mecmuası'nın 1890 tarihli ikinci ve dördüncü sayılarında yapılmıştır. Makalede yangının durumuna, hava hallerine ve ormanın yapısına göre çeşitli mücadele yöntemleri tarif edilmiştir. Yangınla mücadele yönteminin seçimi mevcut durum göz önüne alınarak tecrübeli ve dirayetli itfaiye memurlarına bırakılmıştır. Yangının yerde seyretmesi durumunda dal, yaprak ve kuru otların üzerine vurularak veya toprak atılarak söndürülmesi istenmiştir. Baltalıklarda ise yangının başka yerlere sıçramaması için belirli bir mesafeden şerit açılması tavsiye edilmiştir. Açılan şeritlerin üzerindeki yangına elverişli materyalin olması halinde, yanıcı maddelerin yangın istikametine doğru atılması istenmiştir. Koru ormanlarında yangın tepeye çıkmışsa karşı ateş yönteminin kullanılması istenmiştir. Ayrıca yangın söndürüldükten sonra tekrar alevlenme olmaması için belirli bir müddet beklenmesi ve sahanın kontrol altında tutulması istenmiştir (Orman ve Maadin Mecmuası, 1890). İkinci makaleyi yazan Kosova Orman Sermüfettişi Karabet Efendi yangın için alınacak tedbirleri ve mücadele yöntemini bir tarifname haline getirerek kendisine bağlı birimlere göndermiştir (Karabet, 1890).

Yangınların yoğun yaşandığı aylarda geçici yangın korucular istihdam edilmiştir (Kutluk, 1957). Bu kapsamda 1900 yılı bütçesine 68.000 kuruş yangınla mücadele ödeneği konulmuştur. Aydın, Kastamonu, Hüdavendigâr (Bursa), Konya, Adana, Trabzon, Selanik, Manastır, Kosova ve Edirne vilayetleri ile Biga sancağına 200 kuruş aylıkla iki ay çalışacak 170 geçici yangın korucusu alınmıştır (TCOA.BEO.1565.117363). Devlet ormanlarında çıkan yangına sevk edilen işçilerle yangın bir gün içinde söndürülemezse, bakanlık bütçesinden harcanmak üzere ekmek bedeli verilmesi talimatlanmıştır. Şayet, yangın özel ormanda çıkmış ise ekmek bedelinin orman sahibi tarafından ödenmesi istenmiştir (Muharratı Umumiye, 1902). Yangınla mücadele eden geçici yangın korucuları ile işçilerin yevmiye

¹ Reis: Ormancılık konusunda bilgili, ehliyet ve sadakat sahibi bölgesel orman yöneticisi (Kılıç ve Ok, 2019).

ve ekmek bedelleri Eylül 1900 tarihinde iyileştirilmiştir (TCOA.ŞD.529.1).

Dahiliye Nezareti, 1902 yılında Orman ve Maadin ve Ziraat Nezaretine bir yazı yazarak olası yangınları önlemek için kesim yapılacak maktalar arasında en az 20 metre şerit açılmasını talep etmiştir (TCOA.DH.MKT.2418.58). 1911 tarihli teftiş talimatnamesinin yedinci maddesinde müfettişlerce, ormanların korunmasında görevli memurların yangın esnasında ateşin sirayetini engellemek için kıtalar arasında ara yolları ve açıkları oluşturulup oluşturulmadığı ve bunların fidan, ot ve kuru yapraktan sürekli temizlenip temizlenmediği konusunun incelenmesi istenilmektedir (Orman ve Maadin ve Ziraat ve Baytar Mecmuası, 1911).

1908 yılında yayınlanan tebliğatla, orman müfettişi, orman fen memuru, orman bekçibaşı ve orman bekçisinin görev tanımları yapılmıştır. Buna göre orman koruma ve yangınlarla mücadele görevi orman bekçibaşı ve orman bekçisine verilmiştir. Bekçiler için ormanların belirli yerlerinde barınma kulübeleri yapılacak ve kendilerine yeteri kadar kazma, kürek ve çapalar verilecektir. Bu aletler yangın haricinde ağaçlandırma çalışmalarında da kullanılacaktır. Yangın olması durumunda bekçiler yanlarına söz konusu malzemeleri alarak söndürme çalışmalarına katılacaktır. Ayrıca bekçibaşları bir araya gelerek, yangın söndürmede işbirliği yapacaktır. Bekçibaşı yangının çıkış nedenini, meydana gelen zararı ve varsa şüphelileri tespit ederek konuyla ilgili suç zaptı tanzim edecektir (Orman ve Maadin ve Ziraat Mecmuası, 1908).

Ancak plansız ve organizasyonsuz yangınlarla savaşmak mümkün değildir. Çıkan yangınların gelişmesinde en büyük pay bu iki unsurun eksikliğidir (Küçükosmanoğlu, 1987). Osmanlı Dönemi yangın organizasyonuna baktığımızda küçük yangınlar, orman bekçisi ve köy halkıyla birlikte söndürülmeye çalışılmıştır. Orta büyüklükteki yangınlar için mahalli askeri birimlerden yardım istenmiştir (TCOA.DH.MKT.1744.50). Önü alınmayan büyük yangınlar için ordu birimleri seferber edilmiştir. 23 Ekim 1909 tarihinde İstanbul Rumelifeneri ile Kavak arasında çıkan yangın 50 asker ile söndürülemedi. Vali Mehmet Şükrü Bey yangın durumunu Dahiliye Nezaretine bildirmiş ve daha fazla asker ile itfaiye kıtasının göreve çağrılmasını talep etmiştir (DH.MKT.2913.51).

Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti tarafından 13 Eylül 1910 tarihinde "Ormanların Muhafazası ve İnzibatına Dair Köy ve Kasaba Halkına Tembihname" isimli bir yayın hazırlanmıştır. Tembihnamenin 19 ve 22. maddesi orman yangınlarıyla ilgilidir. Buna göre köy muhtarı orman bekçisini beklemeden halkı toplayarak dumanın görüldüğü istikamete doğru götürmek zorundadır. Şayet köylülerden yangına gelmekten imtina eden olursa bekçiyle birlikte ilgililerin hakkında kanuni işlem yapılması istenmiştir (Kutluk, 1948). Benzer hükümler Hoca Ali Rıza Efendi tarafından hazırlanan Orman ve Mera Kanunu taslağına da girmiştir (TCOA.HR.HMŞ.İŞO.91.20).

Balkan Savaşı sonrası, ormanda yuvalanan ayrılıkçı çeteler yangınla mücadeleyi zora sokmuştur. Manastır Vilayetine bağlı Kesriye'de 27 Temmuz 1912 tarihinde meydana gelen orman yangını söndürmeye giden mesaha memurları Kanber ve Mehmet ile Serbekçi Kemal Efendi eşkiya tarafından yayılım ateşine tutulmuştur. Mesaha memurları olay yerinden uzaklaşmış ancak Kemal efendi kaçmamış ve hayatını kaybetmiştir (TCOA.DH.H.51.42). Selanik Lankaza'da meydana gelen bir yangında orman bekçisi Yusuf oğlu Muhammed Ali yangında kaybolmuştur. Yangının üzerinden 17 gün geçmesine rağmen yaşayıp yaşamadığına dair bilgi alınmamıştır (TCOA.TFR.I.SL.146.14515).

Savaş yıllarında ordunun ihtiyacı olan kereste ve kömürü temin için amele taburları ormanlarda çalıştırılmıştır. Ancak askerler dikkatsizlik ve ihmal nedeniyle zaman zaman yangına sebebiyet vermiştir. Bunun önüne geçmek için bütün kıtalara Harbiye Nazırı Mahmut Kamil Paşa imzasıyla "Orman Hariklerine Karşı İttihazı Lazım Gelen Tedabirlere Dair Umumi Mütalaa" isimli kitapçık dağıtılmıştır (Anonim, 1916).

Bu kitapçığın birinci bölümünde yangınların çıkış sebepleri örtü yangını, tepe yangını ve kütük yangını² olarak tarif edildikten sonra orman yangınlarına sebebiyet veren etkenlerin ortadan kaldırılması için gereken tedbirler açıklanmıştır. Kurak geçen günlerde gözlem yapılması mümkün olan noktalarda nöbetçiler bırakılıp yangın görülmesi halinde boru işaretleriyle (uzun ve derin çalarak) veya yaklaşık beş saniye içerisinde peş peşe beş defa silah atarak yangın ihbarı verilmesi istenmiştir. Tehlikenin devam ettiği günlerde bir rütbeli komutasında silahlı dört askerin bir kazma iki kürek gece-gündüz devriyeler çıkarılması emirlenmiştir. Devriye sırasında şüpheli kişilerin yakalanması ve yangınların görüldüğü yerde söndürülmesi görevi verilmiştir.

Talimata göre mart ayından ekim ayına kadar her bölükte, bölük komutanı tarafından her hafta dönüşümlü ve asli vazifelerini ihmal etmemek şartıyla itfaiye bölüğü olarak bir üst rütbeli dört rütbeli ve kırk askerin hazırlanması istenmiştir. Şayet yangın alanında birçok bölük bulunur ise, yangınla mücadele birliklerine kıdemli rütbeli tarafından komuta edilecektir. Yangın tehlikesi büyüdüğünde kıdemli ve rütbeli olan yangın amiri gerektiğinde telgrafla civardan yardım isteyecektir. Yangın söndürüldükten sonra olay yerine gitmiş askerlerden üçte birlik kısmı, bir rütbeli emrinde nöbetçi olarak iki gün yangın mahallinde kalacaktır. Gerektiğinde civar köylerden yangında çalışmaya elverişli kişilerin çağrılması ve yangın devam ettiği sürece yangında çalışan mükelleflerin ihtiyaçları karşılanacaktır.

Kitapçığın ikinci bölümünde yangınla mücadele yöntemleri anlatılmıştır. Buna göre yangın yerine hızlıca ulaşılması ve zaman kaybetmeden müdahale yapılması istenmiştir. Gerektiğinde sık sık konuyla ilgili eğitim yapılması tavsiye edilmiştir. İşçi sayısı yeterli olduğu takdirde ateşten münasip bir mesafede rüzgârın istikametine doğru ve tehlikenin

²Boş kütüklerin kasten yakılması veya ağaçlara yıldırım düşmesiyle meydana gelen yangın olarak tarif edilmiştir. Baş (1965) ve Acatay (1966) gövde yangınını çalışmalarında yangın türleri arasında saymıştır. Ancak OGM'nin

285 sayılı "Orman Yangınlarının Önlenmesi ve Söndürülmesinde Uygulama Esasları" isimli tebliğine göre gövde yangını şeklinde bir yangın türü mevcut değildir. Orman yangınları, örtü ve tepe yangını olarak iki şekilde sınıflandırılmıştır (OGM,1995).

büyüklüğüne göre geniş bir şerit açılarak üzerindeki bulunan yanıcı maddeler temizlenecektir. Yangın, yapraklı dallar, çubuklar ve kürekleler üzerine vurularak büsbütün sönmeye kadar bastırılacaktır. Yangın sonrası saha terk edilmeyecek iki gün soğutma için beklenenecektir. Yangınla ilgili tutanak düzenlenecektir.

Tepe yangını halini almış yangının söndürülmesi için verilen talimat ise şöyledir: “Tepe yangınına karşı tek geçerli tedbir ormanda yangın meydana gelen kısımla diğer kısımlar arasının kesilmesidir ki bunun içinde ateşin sürati ve söndürülme süresinin devamına göre ateşten mükemmel surette hesap edilmiş bir mesafede mümkün merteye yollardan seyrek mahaller den veyahut geride bulunan ormanın bozuk kısımlarından istifade olunmalıdır.” Esas yangına karşı diğer bir yangın tertibi ise, büyük bir eğitim ve tecrübe ile mevkiinin uygun olması şartıyla çok miktarda işçinin olağanüstü bir şekilde yönetilmesiyle mümkündür ki bunda son derece ölüm tehlikesi dahi mevcut olduğundan zorunlu olmadıkça tavsiye edilmez.”

3.3. Osmanlı ormancılığında yangınla mücadelenin hukuki boyutu

Ormanlar insan emeği olmadan da doğup gelişebilen birer varlık olması nedeniyle medeniyetin başlangıcından beri kolektif mülk olma özelliğini korumuştur (İstanbul, 1978). Osmanlı ormancılığında her ne sebep olursa olsun, insanlığın ortak malı sayılan ormanlarda yangın çıkarmak yasaklanmıştır. 1514 tarihinde ormanda ateş yakan Mihâl isminde bir kişi korucu Hızır'ın beyanıyla Üsküdar mahkemesince cezalandırılmıştır (Koç, 2017).

1840 tarihli 22 Maddelik Orman Layihasında “Eğer bir ormanda ateş çıkarsa, reis korucularıyla birlikte gidip ateşi söndürmeli gerekirse ateşin ileriye sirayet etmemesi için bazı ağaçları kesmeli ve yine sönmezse çobanlar ve civardaki olan köy ahalisini yardıma çağırmalıdır. Çobanlar ve ahali gidip yardım etmek zorundadır. Şayet ormanda bir kimse ateş yakıp yangına sebep olmuş veya çobanların ve kömürçülerin ihmaliyle ortaya çıkmışsa, o vakit bu işe sebep olanlar yakalanıp, görevli reis tarafından İstanbul'da bulunan Nâzıra bilgi verilmelidir. İster devlet ormanı isterse başkasına ait orman olsun, meydana gelen zararın tazmini için gerekli işlemler yapılmalıdır.” şeklinde hüküm getirilmiştir (Kılıç ve Ok, 2019).

1870 tarihli Orman Nizamnamesi'nin 47.maddesinde bilerek ve isteyerek orman yangını çıkaranlar için Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun 164. maddesine göre işlem yapılması istenmektedir. Ancak suç ile öngörülen cezanın eşdeğer olmadığı kanaatiyle bu hüküm pek işletilmemiştir (Köprülü, 1948).

Orman konusunda duyarlı olan Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa, 1885 tarihli Tenbihname isimli eserinde orman yangınlarıyla mücadelede kaseme usulünü gündeme getirmiştir. Buna göre köylüler öncelikle orman yangınına müdahale edecek ve sonrasında suçluyu yakalayıp devlete teslim edecektir. Şayet suçlu bulunamaz veya teslim edilmezse kaseme usulüne

başvurulacaktır (Salname-i Vilayet-i Sivas, 1885). Kaseme usulü, olay yerinde yaşayan insanların yemin ederek suçun failini görüp görmediklerini beyan etmesidir. Buna rağmen fail tespit edilemez ise meydana gelen zarar, ifadeye çağrılan kişilerden tazmin edilmektedir. Ancak ilerleyen yıllarda kaseme usulünün orman yangınlarında işe yaramadığı ortaya çıkmıştır. Zira yangının gerçek zararına karşın tahsil edilecek bedeller zamanla orantısız hale gelmiştir. Ayrıca uzak mntıklalarda bulunan ormanların korunmasında köylüleri mesul tutmak hukuken doğru olup olmadığı sıkça tartışılmıştır. Cezayir-i Bahr-i Sefid³ Vilayeti kaseme usulünün kaldırılarak yerine başka çözümler üretilmesini istemiştir (TCOA.DH.MKT.2714.13). Konu Şura-yı Devlet⁴ tarafından incelenmiş ve 28 Ekim 1904 tarihinde kaseme usulü kaldırılmıştır (TCOA.ŞD.534.23).

Kanuni düzenlemelere rağmen orman yangınlarının önü alınamamıştır. Bunun üzerine Orman ve Maadin Nezareti tarafından taşrada görev yapan orman müfettişlerine bir talimat yazılmıştır. 1889 tarihli talimatın amacı yangınlarının önlenmesi ve konu hakkında detaylı araştırma yapılması istenmesidir. Orman müfettişleri taşrada meydana gelen orman yangınlarının çıkış sebeplerini detaylıca araştırmış ve tespitlerini yazılı olarak makama bildirmiştir. Raporla, taşrada orman memurlarının sayıca az oldukları ve birçoğunun nakliyat işlemi yapmak için iskelelerde görevlendirildikleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte köylülerin ve mandıra sahiplerinin, kendi menfaatleri için ormanı yaktıklarını ve bunu önlemenin tek yolunun ise köylünün, köy ihtiyar heyetinin ve mandıra sahiplerinin müşterek sorumlu tutulması istenmiştir. Ayrıca müeyyide olarak ömür boyu kürek cezası dışında makul bir ceza verilmesi önerilmiştir (TCOA.Y.A.HUS.162.11). Teklif edilen önlemin kanunlaşması için Şura-yı Devlet'e yazılmıştır (TCOA.BOA.ŞD.1174.3). Şura-yı Devlet, talebi hukuki yönden değerlendirmiştir. Yangın olması halinde ilgilileri müştereken sorumlu tutarak makul cezalar verilmesi uygun görülmüştür. Bu bağlamda ceza kanununun 164.maddesi 15 Mart 1890 tarihinde tadil edilmiştir. Kasten orman yakma cezası için suçun işlenme durumuna göre ömür boyu veya geçici olarak kürek cezası verilebileceği hükmü getirilmiştir.

Hermann Veith'e göre 1870 tarihli Ormancılık Nizamnamesi güncelliğini yitirmiş ve istenilen faydayı vermemektedir. Bu sebeple Veith yeni bir orman kanunu hazırlamıştır. Kanun taslağının 28, 29, 30, 31 ve 32. maddeleri orman yangınlarıyla alakalıdır. Taslakta yangınla mücadele için 18-50 yaşları arasındaki orman köylülerinden mükellef listesi hazırlanmasını, yangınların mükelleflerle söndürülmesini yangın esnasında mücadeleyi en kıdemli orman memurunun idare etmesini, orman köylüsünün sebep olduğu yangınlar için parasal cezalar verilmesini teklif etmiştir (TCOA.DH.UMVM.150.26). Ayrıca Veith orman suçlarıyla mücadelede başarılı ve caydırıcı olmak için farklı bir yöntem önermiştir. Çoğunlukla hiçbir sonuç alınamayan yargılamalar yerine, mülki amirlerin orman suçu işleyenlere karşı idari para cezası vermesini savunmuştur (Kılıç, 2020).

³ Rodos, Midilli, Sakız ve Limni'yi içine alan vilayet.

⁴ Danıştay

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 26 Haziran 1921 tarihinde orman yangınlarıyla mücadele için “Orman Harikleri Kanun Layihası” isimli kanun teklifi hazırlanmıştır. Dört maddeden oluşan kanun teklifinde “1-orman ve mera civarında yangın çıkarmanın yasak olduğu, 2-katran, zift, kömür gibi ürünlerinin imali için orman memurunun göstereceği yerlerde torluk kurulacağı, 3-her köyün yangın görev alanı tespit edilerek olası yangınlarda köy halkı ihtiyar heyeti ile birlikte alet ve edevat getirerek yangını söndürmeye mecbur olduğu, 4-her devlet memuru, orman memuru ile jandarma komutanları buldukları yerde çıkacak yangınlarını söndürmekle sorumlu olduğu” hükümleri yer almıştır. Kanunun gerekçe metninde, kasten çıkarılan orman yangınlarına ceza yaptırım olarak geçici veya müebbet kürek cezası zikredilmiştir (T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi.3.25.7). Kanun teklifi, 2 Temmuz 1921 tarihinde gündeme alınmış ve İktisat Encümenine havale edilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1921). Bu teklifin kanunlaştığına dair bir emare bulunamamıştır.

3.4. 1918, 1919 ve 1920 yıllarına ait yangın verilerinin incelenmesi

Orman Müşaviri Vetih, görevi gereği ülke ormanlarını baştan başa gezmiştir. Her gezi sonrasında rapor tanzim edip orman komisyonuna teslim etmiştir. Raporunda 1913 yılında Adana civarında 3.300 hektar ve 1914 yılında Antalya civarında 1.400 hektar ve Muğla ormanlarında 1.000 hektar ormanın

yandığını ifade etmiştir. Kısa süre içerisinde 6.000 hektara yakın ormanın yanmasıyla 40.000 metreküp ağacın kül olduğunu hesaplamıştır. Veith'e göre ülkenin tamamında yıllık ortalama yanan alan miktarı 10.000 hektardan az değildir. (Kılıç, 2020). Kuvvetle muhtemel Veith'in tavsiyesi ile bu tarihten sonra orman yangınları daha dikkatli izlenmeye başlanmıştır. Zira bu dönemde sadece içeride değil, dışarda da büyük yangınlar yaşanmıştır. Örneğin Acatay (1966), 1915 yılında Sibirya ile Güney Almanya arasındaki bölgeyi etkisi altına almış çok büyük bir orman yangınının meydana geldiğini ifade etmektedir.

Orman Genel Müdürlüğü istatistiklerine göre Türkiye orman yangınlarının en eski kaydı 1937 yılına aittir. Osmanlı Dönemi'nde yangınlarla ilgili tutulmuş en detaylı kayıt “Orman Hariklerinin Kaydına Mahsus Defter” isimli arşiv belgesidir (Şekil 1). 1918 yılında tutulmayan başlanan defterde yangının çıktığı yer, çıkış tarihi, yangının büyüklüğü, yanan ağaçların miktarı, meydana gelen zararın miktarı, söndürülme tarihi, çıkış nedeni, sebebiyet verenlerin ismi, yangın hakkında yapılan evrak işlemi ve mahkeme sonucuna ait bilgiler mevcuttur (Çizelge 1). Defterin fihrist kısmında Aydın, İstanbul, Edirne, Hüdavendigâr (Bursa), Ankara, Konya, Sivas, Trabzon ve Kastamonu vilayetleri ile Çatalca, Menteşe (Muğla), Kütahya, Eskişehir, Karahisar (Afyonkarahisar), Karasi (Balıkesir), İzmit, Kale-i Sultaniye (Çanakkale), Bolu ve Maraş sancaklarının isimleri yazılmıştır.

Şekil 1. Orman Hariklerinin Kaydına Mahsus Defter'in İstanbul sayfası

Defterin 4, 5, 6, 7, 8, 14, 26, 28 ve 29 sayfaları eksiktir. Defterin fihristine göre bu sayfalarda Muğla ve Kahramanmaraş'ın 1918, 1919 ve 1920 verileri, Bursa'nın

1919 verisi, Çanakkale ve Çatalca'nın 1919 ve 1920 verisi, Kastamonu ve Edirne'nin 1920 verisinin olması gerekmektedir. Bu sayfaların niçin eksik olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılmamıştır.

Çizelge 1. İllere göre yangın adedi ve yanan alan miktarı

İli	1918		1919		1920	
	Adet	Yanan Alan (Ha.)	Adet	Yanan Alan (Ha.)	Adet	Yanan Alan (Ha.)
Afyon	1					
Amasya			1	1		
Ankara	2		1			
Aydın	44	2.634,2	1	25,0		
Balıkesir	45	8.750,0	22	144,5		
Bolu	14		4	0,1		
Burdur			1	15,0		
Bursa	5	130,0	1			
Çanakkale	23	918,7	23	778,0		
Çankırı	3	50,0				
Çorum	2		7	23,0		
Denizli	5		4	400,0		
Düzce	2					
Edirne	8	93,0	5	820,0		
Eskişehir	2		1	1,5		
Giresun			1			
Isparta	4		2	6,8	2	52,7
İstanbul	25	1.203,8	11	5844,5		
İzmir	31	1.993,5	3	20,0		
İzmit	6	14,5	2		1	25,0
Karabük	10	1.314,1	2	3,0		
Kastamonu	50	51,0	10	6,0		
Konya			1			
Kütahya	2					
Manisa	24	530,1	1			
Muğla	78	8.578,0				
Sakarya	11					
Samsun	1	250,0	2	300,0		
Sinop	4	3,0	5	30,0		
Tekirdağ	1	30,0				
Tokat	3	0,7	4	7,2	1	
Uşak	3	0,0				
Yalova	2	20,0				
Yozgat	2	0,1	2			
Zonguldak	14	0,0	3			
Toplam	427	26.564,7	120	8.425,6	4	77,7

Defter kaydı, dönemin gazeteleri ve Dahiliye Nezareti evraklarıyla karşılaştırılmıştır. İzmir Kemalpaşa (Nif) Karabel ormanında 31 Ağustos 1918 tarihinde meydana gelen yangının bilgileri ile İkdam gazetesinde yayınlanan haber birbirini doğrulamaktadır. Ayrıca haberden anlaşıldığına göre çok sayıda yaban hayvanı yangından kaçıp şahısların bağlarına sığınmış ve ister istemez bağlara zarar vermiştir (İkdam, 1918). İstanbul Ömerli'de Rum eşkiyası tarafından çıkarılan ve defterin 10. sayfasının birinci satırındaki bilgiler, Asayiş kalemi evraklarıyla birebir örtüşmektedir (TCOA.DH.EUM.AYŞ. 7.56). Savaş sonrası meydana gelen güvenlik zafiyeti orman yangınları olumsuz etkilemiştir. Balıkesir'de sadece üç yangında 6.853,9 hektar alan yanmıştır. Yangınlardan birini eşkiya (1.825 hektar), iki tanesini de firari askerler (5.028,9 hektar) çıkarmıştır.

Defter kaydında yer alan orman yangınları tarihsel olarak sıralandığında, en çok yangının Haziran-Ekim ayları arasında meydana geldiği anlaşılmıştır (Çizelge 2). Ancak 1920 yılında sadece 4 yangının olması mümkün değildir. Coğrafyanın şartları gereği yangın mutlaka olmuştur. Savaş

sonucu devlet mekanizması işlemez hale geldiğinden, yangınla mücadele çalışmaları zaafa uğramış gözükmektedir.

Çizelge 2. Aylara göre yangın adedi ve yanan alan miktarı

Aylar	1918		1919		1920	
	Adet	Yanan Alan (Ha.)	Adet	Yanan Alan (Ha.)	Adet	Yanan Alan (Ha.)
Mart	8	284,0	9	5.766,0	2	77,5
Nisan	6	1.256,5	3	1,0		
Mayıs	6	243,6				
Haziran	28	845,9				
Temmuz	70	5.281,3	10	190,4		
Ağustos	137	13.896,9	24	121,5	1	0,2
Eylül	56	3.989,9	34	128,0		
Ekim	40	536,2	24	773,2		
Kasım			5	320,5	1	
Aralık						
Tarihsiz	76	230,4	11	34,0		
Toplam	427	26.564,7	120	8.425,6	4	77,7

4. Tartışma ve Sonuç

Topraklarının önemli bir bölümü Akdeniz iklim kuşağında yer alan Osmanlı İmparatorluğu'nda orman yangınları sıkça yaşanmıştır. Yangın çıkmaması için önlemler alınmışsa da coğrafyanın kaderi olarak yangınlar hep olmuştur. Orman yangınları çoğunlukla genel itfaiye çalışmaları içerisinde görülmüş ve civar köylülerin işgücü ile söndürülmüştür. Acil durumlarda askeri birlikler sevk edilmiştir. Yangınla mücadele sırasında yararlılık gösteren kimselere taltif madalyası verilmiştir (TCOA.DH.MKT.1200.27).

Faydalanılması serbest dağlar anlamında gelen cibâl-ı mübâha uygulaması, İslami hukuku ve sosyal devlet anlayışı doğrultusunda halkın odun ve kereste ihtiyacını ücretsiz temin edeceği yerlerdir. Savaşlar ve buna bağlı yaşanan göçler ile ekonomik sebepler sistemi kullanılmaz hale getirmiştir. Kasta dayalı orman yangınları en çok cibâl-ı mübâha ormanlarında yaşanmıştır. 1870 Orman Nizamnamesi ile cibâl-ı mübâha uygulamadan kaldırılmıştır.

Osmanlı döneminde kasten orman yangını çıkarma nedenlerinin başında tarla açmak, hayvan otlatmak ve ucuz yoldan odun kömürü elde etmek gibi şahsi menfaate dayanan fiiller gelmektedir. Başka bir deyişle ormandan yakarak tarla açmanın iki nedeni vardır. Birincisi yangın yeri yangın kültürü nedeniyle birkaç yıl verimli ürün vermektedir. İkincisi ise orman içinde açılacak tarlalar gözden uzak olacağı için öşür vergisine takılmayacaktır (TCOA. ŞD.1174.3).

Osmanlı İmparatorluğu'nun her devrinde kasten orman yangını çıkarmak yasak fiillerden sayılmıştır. Ceza Kanunnamesi'ne göre müeyyidesi çok ağırdır. Bilerek ve isteyerek yangın çıkarılmasının cezası ömür boyu kürek cezasıdır. 15 Mart 1890 tarihinde yapılan tadilat ile müeyyide biraz gevşetilerek fiilin durumuna göre geçici kürek cezası verebilmenin yolu açılmıştır. Cezanın ağır olmasındaki maksat caydırıcı olmasının istenmesidir. Ancak uygulamada durum farklı işlemiştir. Suçun cezayla eşdeğer olmadığı kanaatiyle suç zabıtları eksik veya geç tanzim edilmiş (Sabah, 1917) veyahut mahkemelerce sanık lehine kararlar alınmıştır. Hermann Veith, bunun önüne geçmek için orman yangınlarına sebebiyet verenler hakkında idari para cezası verilmesini önermiştir (Kılıç, 2020). Milli Mücadele döneminde orman yangınlarıyla ilgili kanun teklifinde kürek cezası müeyyide olarak yerini korumuştur.

Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Osmanlı'nın son döneminde meydana gelen orman yangınları bugünkü rakamlara göre az olmakla birlikte bir yangının yaktığı alan miktarı çok yüksektir. Ortalama yanan alan miktarı 1918 yılında 60 hektar, 1919 yılında 70 hektar ve 1920 yılında ise 19 hektar civarındadır. Bu rakamlara yangına hassas Adana ve Halep vilayetleri ile Antalya sancağının yangın kayıtları dahil değildir. Ayrıca defterde söz konusu yerlerin olmaması da düşündürücüdür.

Kayıtlarda sıkça zikredilen firari askerlerin yangın çıkarması konusuna da temkinle yaklaşmak gerekir. Örneğin İzmir Kemalpaşa yangını için firari askerler tarafından çıkarıldığı kaydına karşın İkdâm (1918) gazetesi yangının odun kesmeye çalışan kişiler tarafından çıkarıldığını yazmıştır. Orman idaresi, olayın müsebbiplerini firari asker göstererek bir nevi

durumu faili meçhul göstermek istemiş olabilir. Savaşın tüm acımazlığında ortaya konan bu çözüm makul karşılanmalıdır. Aksi takdirde açlık ve kıtlığa rağmen ayakta kalmış son insanlar da küreğe mahkûm edilecektir.

Bununla birlikte defter kayıtlarında yer alan yangın verileri Türk ormancılığı açısından son derece önemlidir. Bu veriler ışığında yangın geçirmiş meşcerelerin yangın sonrası gelişimini izlemek mümkündür. Örneğin, yangın sonrasında bitki toplulukları ve tür kompozisyonunun değişip değişmediği kolayca anlaşılabilir.

Kaynaklar

Anonim, 1916. Orman Hariklerine Karşı İttihazı Lazım Gelen Tedabirlere Dair Umumi Mütalaa. Matbaa-i Askeriye, İstanbul.

Acatay, A., 1966. Orman Koruması. Fakülteler Matbaası, İstanbul.

Afyoncu, E., 2017. Ormanları yakanlara ağır cezalar verildi. Sabah Gazetesi 6 Ağustos 2017.

Barkan, Ö., 1972. Süleymaniye Cami Ve İmaretini İnşaatı (1550 - 1557) Cilt 1. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Barrows, J.S., 1971. Forest fire research for environmental protection. *Journal of Forestry*, 69(1). 17-20.

Baş, R. 1965. Türkiye'de orman yangınları problemi ve bazı iklimik faktörlerin yangınlara etkileri üzerine araştırmalar. Orman Genel Müdürlüğü Yayınları Sıra 421, İstanbul.

Çanakçıoğlu, H., 1979. Türkiye orman yangın istatistiklerinin temeline ilişkin tartışmalar. *İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B Cilt 29(2). 10-19.

Düstur, 1882. Birinci Tertib Düstur, Zeyl 2. 108-114.

Gümüş, C., 2018. Türk Orman Devrimi. Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları, Ankara.

Gümüş, C., Kılıç, E., 2020. Bozüyük Ormancılık Tarihi, Ogemvak Yayınları, Ankara.

İkdâm, 1918. Büyük orman yangınları, 14 Eylül 1918, sayı 7757, 2.

İnönü, İ., 1992. Hatıralar, 1. Kitap, Yay. Haz.: Sebahattin Selek, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

İstanbulu, T., 1978. Türkiye'de Devletten Başkasına ait Ormanların İdare ve İşletilmesi Üzerine Araştırmalar. İ.Ü Orman Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Journal de Constantinople, 1861. Başlıksız haber makalesi, sayı 1148, 2.

Karabet, 1890. Harik itfası, *Orman ve Maadin Mecmuası*, 4, İstanbul.

Kılıç, E., 2020. Osmanlı Ormancılığının Zor Yılları (1914-1919). Ogemvak Yayınları, Ankara.

Kılıç, E., Ok, K., 2019. Memâlik-i Mahrûsede olan ormanların tanzim ve tesviyesine dair lâyiha-i mütercededir isimli 1840 tarihli belgenin Türkiye ormancılığındaki rolü. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, 5-34.

- Koç, B., 1999. Osmanlı Devleti'ndeki orman ve koruların tasarruf yöntemleri ve idarelerine ilişkin bir araştırma, *A.Ü. Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, OTAM (10). 139-158.
- Koç, M., 2017. Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları. Yayınlanmamış Doktora tezi. N. Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Köprülü, B., 1948. 11 Şevval Hicri 1286 tarihli Orman Nizamnamesi'nin getirdiği yenilikler. *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası* 3-4.
- Kutluk, H., 1948. Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihi Vesikalar. Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- Kutluk, H., 1957. Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar (Cilt II). Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Küçükosmanoğlu, A., 1987. Türkiye ormanlarında çıkan yangınların sınıflandırılması ile büyük yangınların çıkma ve gelişme nedenleri. OGM Yayınları, Ankara.
- Küçükosmanoğlu, A., 1990. Kızılcam-orman yangınları ilişkisi. *İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B Cilt 40(4). 67-84.
- Mikhaıl, A., 2019. Osman'ın Ağacı Altında, Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Çevre Tarihi (Çev. Seda Özdi). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Muharrerat-ı Umumiye, 1902. Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti Muharrerat-ı Umumiye, İstanbul.
- OGM, 1995. 285 Sayılı, Orman Yangınlarının Önlenmesi ve Söndürülmesinde Uygulama Esasları, Tasnif No IV-1427, Orman Koruma Ve Yangınla Mücadele Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- OR.3651. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (The British Library Oriental Manuscripts).
- Orman ve Maadin Mecmuası, 1890. Orman yangınları, esbabı, hasarı, itfası, sayı 2. İstanbul.
- Orman ve Maadin ve Ziraat Mecmuası, 1908. Orman Kısmı, sayı 1, 28-33.
- Orman ve Maadin ve Ziraat ve Baytar Mecmuası, 1911. Orman Kısmı, sayı 8-9, 307-319.
- Sabah, 1917. Orman yangınları hakkında, sayı 9882, 2.
- Salname-i Vilayet-i Sivas, 1885. Sivas Vilayetinden Devair-i Nevahi Müdürlüğüne Tenbihname, Vilayet Matbaası, Sivas.
- T.C. Cumhuriyet Arşivi. 2.35.7. Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928).
- T.C. Osmanlı Arşivi. A. {DVNSMHH.d.39.163. Bab-1 Asafî, Name-i Hümayun Defterleri.
- T.C. Osmanlı Arşivi. BEO.1565.117363. Bab-1 Ali Evrak Odası.
- T.C. Osmanlı Arşivi. DH.EUM.6.Şb.15.13. Altıncı Şube.
- T.C. Osmanlı Arşivi. DH.EUM.AYŞ. 7.56. Asayiş Kalemi.
- T.C. Osmanlı Arşivi. DH.H.51.42. Dahiliye, Hukuk.
- T.C. Osmanlı Arşivi. DH.İ.19.1. Dahiliye, İdare-i Umumiyye.
- T.C. Osmanlı Arşivi. DH.MKT.1200.27. Dahiliye, Mektubi Kalemi.
- T.C. Osmanlı Arşivi. DH.MKT.1685.43. Dahiliye, Mektubi Kalemi.
- T.C. Osmanlı Arşivi. DH.MKT.1744.50. Dahiliye, Mektubi Kalemi.
- T.C. Osmanlı Arşivi. DH.MKT.2418.58. Dahiliye, Mektubi Kalemi.
- T.C. Osmanlı Arşivi. DH.MKT.2714.13. Dahiliye, Mektubi Kalemi.
- T.C. Osmanlı Arşivi. DH.MKT.2913.51. Dahiliye, Mektubi Kalemi.
- T.C. Osmanlı Arşivi. TCOA.DH.UMVM.150.26, Umur-i Mahalliye-i Vilayat Müdürlüğü.
- T.C. Osmanlı Arşivi. İ.OM.14.10. İrade, Orman ve Maadin.
- T.C. Osmanlı Arşivi. HR.HMŞ.İŞO.91.20. Hariciye Nezareti, İstişare Odası.
- T.C. Osmanlı Arşivi. KK.d.5655. Kamil Kepçi, Defterler.
- T.C. Osmanlı Arşivi. ŞD.239.27. Şura-yı Devlet.
- T.C. Osmanlı Arşivi. ŞD.529.1. Şura-yı Devlet.
- T.C. Osmanlı Arşivi. ŞD.534.23. Şura-yı Devlet.
- T.C. Osmanlı Arşivi. ŞD.1174.3. Şura-yı Devlet.
- T.C. Osmanlı Arşivi. T.d.1686. Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman, Maadin Nezaretleri, Defterler.
- T.C. Osmanlı Arşivi. TFR.I.SL.146.14515.
- T.C. Osmanlı Arşivi. Y.A.HUS.162.11. Yıldız, Hususi Maruzat.
- T.C. Osmanlı Arşivi. ZB.372.99. Zabtiye.
- Yalman, A, E., 1930. Turkey in the World War, Yale University Press.
- Zabıt Ceridesi, 1921. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi Kırk Beşinci İctima Cilt 11.